

انتشارات دانشگاه تهران
۳۱۹۶

خانه بازنده سازک

رودادها در شهرک

حامد مظاهریان

دانشیار دانشکده معماری دانشگاه تهران

نرگس حمزه - مرتضی لطفی پور سیاهکلرودی

www.ketab.ir

انتشارات دانشگاه تهران

سرشناسه: مظاهریان، حامد، ۱۳۴۴- Mazaherian, Hamed

عنوان و نام پدیدآور: مبانی باززنده‌سازی منظر رودهای شهری / نویسندگان حامد مظاهریان
نرگس حمزه، مرتضی لطفی پور سیاهکلرودی؛ ویرایش ادبی سپیده رمضان نژاد.
مشخصات نشر: تهران: دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری: غ: ۲۶۹ ص: مصور (بخشی رنگی)، نقشه (بخشی رنگی)، جدول (بخشی رنگی).
نمودار (بخشی رنگی).

فروست: انتشارات دانشگاه تهران؛ شماره انتشار ۴۱۶۹.

شابک: 978-964-03-0014-5

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه: ص: [۲۵۵]-۲۶۹.

موضوع: سازه‌های کنار آب Waterfronts

موضوع: سازه‌های کنار آب- طرح و ساختمان- جنبه‌های زیست محیطی

موضوع: Waterfronts-- Design and Construction-- Environmental Aspects

موضوع: شناسه سازه‌های کنار آب- ایران- برنامه‌ریزی

موضوع: Waterfronts-- Iran-- Planning

موضوع: معماری منظر Landscape Architecture

موضوع: شهرسازی- طرح و برنامه‌ریزی City Planning-- Design

شناسه افزوده: حمزه، نرگس، ۱۳۶۳

شناسه افزوده: لطفی پور سیاهکلرودی، مرتضی، ۱۳۶۵

شناسه افزوده: دانشگاه تهران. مؤسسه انتشارات. University of Tehran. Press.

رده‌بندی کتبی: NA ۹۰۵۳۱۴۰۰

رده‌بندی دیویی: ۷۱۷۴

شماره کتابشناسی ملی: ۶۹۹۱۷۱

این کتاب مشمول قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان است. تکثیر کتاب به هر روش اعم از فتوکپی، ریسوگرافی، تهیه فایل‌های pdf، لوح فشرده، بازنویسی در وبلاگ‌ها، سایت‌ها، مجله‌ها و کتاب، بدون اجازه کتبی ناشر مجاز نیست و موجب پیگرد قانونی می‌شود و تمامی حقوق برای ناشر محفوظ است.

(این کتاب با کاغذ حمایتی به چاپ رسیده است.)

عنوان: مبانی باززنده‌سازی منظر رودهای شهری

تألیف: دکتر حامد مظاهریان- نرگس حمزه- مرتضی لطفی پور سیاهکلرودی

ویرایش ادبی: سپیده رمضان نژاد

نوبت چاپ: اول

تاریخ انتشار: ۱۴۰۰

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

چاپ و صحافی: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

«مسئولیت صحت مطالب کتاب با مؤلفان است»

بها: ۸۵۰/۰۰۰ ریال

خیابان کارگر شمالی- خیابان شهید فرش مقدم- مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

پست الکترونیک: press@ut.ac.ir تارنما: http://press.ut.ac.ir

پخش، فروش و تلفکس: ۸۸۳۳۸۷۱۲

طراح جلد: مهدی فدوی
صفحه آرایی: فهیمه فدوی

پیشگفتار	۱۵
فصل اول: منظر طبیعی در شهر	۱۸
مقدمه	۱۹
۱-۱ ریشه یابی واژه منظر	۲۰
۱-۲ تعاریف منظر	۲۱
۱-۲-۱ تعاریف متفاوت دیگر از منظر	۲۴
۱-۳ ادراکات منظر (ده نگاه به منظر)	۲۵
۱-۳-۱ منظر به مثابه طبیعت بکر	۲۶
۱-۳-۲ منظر به مثابه محل سکونت	۲۷
۱-۳-۳ منظر به مثابه مصنوع	۲۸
۱-۳-۴ منظر به مثابه سیستم	۲۸
۱-۳-۵ منظر به مثابه ایدئولوژی	۲۹
۱-۳-۶ منظر به مثابه تاریخ	۳۰
۱-۳-۷ منظر به مثابه مکان	۳۱
۱-۳-۸ منظر به مثابه زیبایی شناسی	۳۲
۱-۳-۹ منظر به مثابه مشکل	۳۳
۱-۳-۱۰ منظر به مثابه دارایی	۳۳
۱-۴ انواع منظر	۳۴
۱-۴-۱ منظر طبیعی	۳۶
۱-۴-۱-۱ لزوم بازنگری در مفهوم منظر طبیعی	۳۷
۱-۴-۱-۲ نقش منظر طبیعی در شهر اکولوژیک	۴۰
۱-۴-۱-۳ معیارهای منظر طبیعی	۴۱
۱-۴-۲ منظر فرهنگی	۴۲
۱-۴-۲-۱ معیارهای منظر فرهنگی	۴۳
۱-۴-۳ منظر تاریخی	۴۸
۱-۴-۴ منظر شهری	۴۹
۱-۴-۴-۱ دگرگونی در کاربرد اصطلاح منظر شهری، در منابع اخیر: پرسش درباره جوهره و اساس شهرها	۵۰
۱-۴-۴-۲ ویژگی عناصر طبیعی در منظر شهری	۵۱
۱-۵ منظر و محیط زیست	۵۲
۱-۶ اهداف منظر	۵۳
۱-۶-۱ اهداف کارکردی	۵۴
۱-۶-۲ اهداف زیبایی شناسانه	۵۵
۱-۶-۳ اهداف هویتی	۵۶
۱-۶-۳-۱ انواع و ویژگی های عناصر و پدیده های طبیعی هویت بخش شهری	۵۷
۱-۶-۳-۲ انواع معیارهای هویت بخش شهری (در جهان و ایران)	۵۸
۱-۶-۳-۳ روش تعیین میزان اثربخشی عوامل طبیعی در معیارهای هویتی شهر	۵۹
۱-۶-۳-۴ تأثیر منظر در هویت و درک فضای شهری	۶۰
۱-۷ انسان و منظر طبیعی	۶۱
۱-۷-۱ نقش انسان در شکل گیری منظر طبیعی	۶۲
۱-۷-۲ رابطه انسان و طبیعت	۶۳
۱-۷-۳ رابطه غیرمستقیم با طبیعت	۶۴
۱-۷-۴ نقش مشارکتی انسان در منظر طبیعی	۶۵
جمع بندی	۶۶

فصل دوم: طبیعت و مؤلفه‌های طبیعی در شهر

۶۲

مقدمه

۶۳

۲-۱ طبیعت و حضور آن در شهر

۲-۲ رویکردهای عمده به طبیعت شهری

۶۴

۲-۲-۱ رویکرد کل‌نگر

۲-۲-۲ رویکرد تفکیک شهر و طبیعت

۶۵

۲-۲-۳ حضور طبیعت در شهر

۲-۲-۴ وحدت شهر و محیط طبیعی

۲-۳ پیوند شهرهای داخلی و خارجی با طبیعت

۲-۳-۱ پیدایش شهرهای ایران در هم‌پیوندی با طبیعت و وضعیت کنونی آنها

۲-۴ شهر و بستر طبیعی آن

۶۷

۲-۵ شکل شهر و سامانه‌های طبیعی

۶۹

۲-۶ سامانه‌های طبیعی شهر با ارزش حفاظت و احیا

۷۰

۲-۶-۱ سامانه‌های طبیعی با کارکرد خدماتی

۲-۶-۲ سامانه‌های طبیعی با ارزش معنوی

۲-۶-۳ سامانه‌های طبیعی در معرض تهدید

۲-۷ تعامل شهر تاریخی و بستر طبیعی آن در مقیاس سرزمین

۲-۸ قیاس شهر به مانند رود

۷۱

۲-۹ تعامل شهر با بستر طبیعی - تهدیدها و فرصت‌ها

۷۷

۲-۱۰ عناصر طبیعی در استخوان‌بندی شهرها

۷۸

جمع‌بندی

۸۱

فصل سوم: آب و عناصر وابسته به آن در شکل‌گیری شهر

۸۴

مقدمه

۸۵

۳-۱ حضور آب در فضاها و شهری

۳-۲ عناصر مرتبط با آب

۸۶

۳-۳ اشکال حضور رود و نهر در شهر

۳-۳-۱ رود با بستر طبیعی

۸۷

۳-۳-۲ رود با بستر انسان‌ساخت

۳-۴ هم‌جواری شهر و بستر رود

۳-۴-۱ پیشروی شهر در آب

۳-۴-۲ پیشروی آب در شهر

۳-۴-۳ هم‌جواری بدون پیشروی

۸۸

۳-۵ جهت‌گیری بافت شهری در ارتباط با رودها و انهار

۳-۵-۱ استقرار ردیفی به موازات جریان آب

۳-۵-۲ استقرار عمودی به موازات جریان آب

۳-۵-۳ استقرار تصادفی

۸۹

۳-۶ کیفیت دسترسی به جریان آب

۳-۶-۱ دسترسی بصری

۳-۶-۲ نفوذ فیزیکی

۳-۷ انواع آب‌گذرها در محیط‌های شهری

۳-۷-۱ رود

۹۰

۳-۷-۱-۱ رشد شهر در مجاورت رود

۹۲

۳-۷-۱-۲ گذر رود از میان شهر

۹۳

۳-۷-۱-۳ گذر رود با فاصله زیاد از شهر

۹۴

۳-۷-۲ نهر

۹۷

۱۰۰	۳-۷-۲-۱ ارزیابی ویژگی‌های طبیعی نهر با شهر و مردم
۱۰۱	۳-۷-۲-۲ مردم - ادراک انسانی از منظر
۱۰۲	۳-۷-۳ رودخانه
۱۰۳	۳-۷-۳-۱ انواع رودخانه‌ها از نظر دوره زمانی
۱۰۴	۳-۷-۳-۲ تلفیق رودخانه‌ها و کانال‌ها با شهر، در شهرهای داخلی و خارجی
۱۰۵	۳-۷-۳-۳ وضعیت کنونی رودها در ایران
۱۰۶	۳-۷-۳-۴ تفاوت رود و رودخانه
	۳-۷-۴ مادی
۱۰۸	۳-۷-۴-۱ زمان پیدایش و ایجاد شبکه مادی‌ها در اصفهان
۱۰۹	۳-۷-۴-۲ عملکرد مادی‌ها در گذشته و حال
۱۱۰	۳-۷-۴-۳ نقش مادی‌ها در هویت بخشی به اصفهان
	۳-۷-۴-۴ نقش مادی‌ها در شکل گیری ساختار فضایی اصفهان
۱۱۱	۳-۷-۴-۵ تأثیر مادی‌ها در معماری بناها
	۳-۷-۴-۶ بررسی پاره‌ای از مسائل و مشکلات کنونی مادی‌ها در سطح شهر
۱۱۲	۳-۷-۴-۷ پیشنهادها و راهکارهای اجرایی
۱۱۵	۳-۷-۵ رود-دره‌ها
۱۱۹	۳-۷-۵-۱ جایگاه رود-دره‌های تهران در اسناد شهری
	۳-۷-۵-۲ جایگاه رود-دره‌ها در راهبردهای توسعه و برنامه‌های موضوعی و موضعی
۱۲۰	۳-۷-۵-۳ جایگاه رود-دره‌ها در برنامه‌های سامان دهی
	۳-۷-۵-۴ طراحی در محدوده رود-دره‌ها
۱۲۲	۳-۷-۶ باغ
۱۲۳	۳-۷-۶-۱ چهارباغ اصفهان
۱۲۴	۳-۸ احیای انواع رودها در بافت‌های شهری
۱۲۵	۳-۹ کناره آب و ویژگی‌های آن
۱۲۶	جمع‌بندی
۱۳۰	فصل چهارم: باززنده‌سازی منظر طبیعی در محیط‌های شهری
۱۳۱	مقدمه
	بخش اول: مفاهیم و دیدگاه‌ها
	۴-۱ باززنده‌سازی، تعاریف و مفاهیم
۱۳۲	۴-۱-۱ پیدایش مفهوم باززنده‌سازی و سیر تحول آن
۱۳۳	۴-۱-۲ برنامه‌های باززنده‌سازی عناصر طبیعی
	۴-۱-۳ برنامه‌های احیای عناصر طبیعی
۱۳۴	۴-۲ دیدگاه‌ها و اندیشه‌های مطرح در زمینه باززنده‌سازی
۱۳۴	۴-۲-۱ کامیلو بوییتو
	۴-۲-۲ کوین لینچ
۱۳۵	۴-۲-۳ تام ترنر
	۴-۲-۴ کنزو تانگه
	۴-۲-۵ محمدمنصور فلامکی
۱۳۶	۴-۲-۶ سید محسن حبیبی
۱۳۸	بخش دوم: منشورها و بیانیه‌های جهانی
	۴-۳ منشور ونکوور (۱۹۵۳)
	۴-۴ قطعنامه ونیز (۱۹۶۴)
	۴-۵ توصیه‌نامه صیانت از زیبایی و ویژگی مناظر و محوطه‌ها (۱۹۶۲)
۱۳۹	۴-۶ کنگره رم (۱۹۷۲)
	۴-۷ عهدنامه حفاظت از میراث فرهنگی و طبیعی جهان (۱۹۷۲)

رشد شتابان شهرها و روند مهاجرت به آن، توسعه ناپایدار و نامتوازن و کاستی‌ها و نواقص مدیریتی و اجرایی در اداره شهرها موجب شکل‌گیری ابرچالش‌هایی همچون آلودگی هوا، تخریب محیط زیست، مکانیزم‌های ناصحیح در مدیریت پسماندهای شهری، مدیریت ناصحیح منابع حیاتی شهر همچون منابع آب مصرفی، پدیده فرسودگی و ناکارآمدی بافت‌های شهری، معضل مربوط به تأمین درآمدهای پایدار برای اداره شهرها و بسیاری از مشکلات دیگر شده است. در این بین، به دلیل تعدد و توالی مشکلاتی که مدیریت شهری در راستای انجام وظایف و مأموریت‌های محوله با آن روبه‌روست، توجه به یک اصل اساسی کمرنگ شده و آن «ارتقای کیفیت محیطی» در شهرهاست. نیاز به یادآوری نیست که یکی از ارکان محیط‌های شهری باکیفیت مناظر طبیعی و انسان‌ساخت آنهاست که محیط‌های شهری را به مکانی برای زندگی فرحبخش و دلپذیر شهروندان مبدل می‌کند و از سویی شاخص‌های پایداری را در تداوم حیات شهرها افزایش دهند.

باید اذعان داشت که امروزه مناظر شهری در کشور ما، اعم از شهرهای میانی و کلان‌شهرها، اغلب تحت تأثیر و سلطه نگاه‌های سوداگرانه و در وضعیتی نامطلوب است. تأسف بآرتی آنکه ما نه تنها در بعد ساخت‌منظر مصنوع و کیفیت‌های بصری انسان‌ساخت شهرهایمان عملکردی قابل دفاع نداشته‌ایم، بلکه عناصر طبیعی تشکیل‌دهنده منظر شهری را هم، با بی‌تفاوتی بسیار، در وضعیتی نابسامان قرار داده‌ایم. برای مثال، درحالی‌که کلان‌شهر تهران از دو عنصر مهم طبیعی ساختاردهنده شهر یعنی رود-دره‌های نگانه و کوه‌های شمالی آن بهره‌مند است، با اندکی تأمل، می‌توان دریافت که نحوه برخورد ما با این مواهب الهی منحصربه‌فرد چگونه بوده است و تا چه اندازه توانسته‌ایم از مزایای متنوع و چندگانه آنها بهره‌مند شویم؟

علیرغم وجود منشورهای مختلف بین‌المللی در حمایت از منظر و میراث طبیعی شهرها، اهمیت و جایگاه خاص طبیعت و آب در فرهنگ، عقاید و باورهای ملی و مذهبی ایرانیان و همچنین وجود تجارب جهانی و تجارب تاریخی متعدد و متنوع از حفاظت و بهره‌برداری پایدار از منابع طبیعی در پیشینه شهرهای ایرانی، هم‌اکنون رودها و رود-دره‌های موجود در شهرهای ایران به شکلی که شایسته و متناسب با اهمیت حیاتی آن باشد مورد توجه قرار نگرفته‌اند.

مسیرهای آبی در بسیاری از شهرهای ایرانی علاوه بر اهمیت آن در قالب منظر طبیعی، نقش بسزایی در ایجاد استخوان‌بندی شهرها نیز دارند. بسیاری از آنها علاوه بر نقش اولیه در شکل‌گیری شهر، عامل تعیین‌کننده‌ای در نحوه و جهات توسعه شهرهایمان نیز بوده‌اند. لکن پرسش اصلی اینجاست که با رشد و توسعه شتابان شهرها و جایگزینی خیابان‌ها و معابر شریانی به عنوان مؤلفه اصلی سازنده استخوان‌بندی شهر، نحوه مواجهه ما با رودهای شهری و نقش‌پذیری و نقش جدید به آن‌ها چگونه بوده است؟ آیا توانسته‌ایم این مزیت‌های طبیعی را متناسب با تحولات و دگرگونی‌های سریع در ساخت‌شهر سامان‌دهی کرده و نقش‌های جدیدی برای آن‌ها بازتعریف نماییم؟

بازطراحی و احیاء مجدد منظر رودهای شهری امروزه در سه بخش مهم از حیات شهرها دارای نقش و قابلیت اثرگذاری است. بخش اول از بعد اکولوژیکی است که پایداری و تنوع زیستی محیط را به همراه خواهد داشت. بخش دوم از حیث خلق فضاهای عمومی برای گذران اوقات فراغت و فعالیت‌های تفریحی شهروندان است و بخش سوم نیز از بعد منافع و رونق اقتصادی است که باز زنده‌سازی مناظر رودهای شهری برای محدوده‌های بلافاصله و پیرامونی خود به همراه خواهند داشت.

کاستی‌ها و ضعف‌های مدیریتی و اجرایی در این خصوص نیز در حالی رخ داده است که در ابعاد علمی و نظری هم محافل علمی و دانشگاهی، آن‌گونه که باید، متناسب با اهمیت و حساسیت مسئله، به موضوع جریان آب و رودها و رودخانه‌ها در محیط‌های شهری ورود نکرده‌اند. لذا خلأهای موجود در این زمینه مؤلفین را بر آن داشت تا برحسب وظیفه‌ای ملی، نگارش کتاب حاضر را در باب موضوع «مبانی باززنده‌سازی منظر رودهای شهری» به عنوان یک رسالت علمی بر عهده گرفته و محصول کار را به امید اثرگذاری و بهره‌مندی هرچه بیشتر در اختیار محققین، دانشگاهیان، جامعه علمی و دست‌اندرکاران و مدیران اجرایی کشور قرار دهند.